

УДК 378.03-055.2

ВИСВІТЛЕННЯ СПЕЦИФІКИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СТУДЕНТОК

Юлія Ситнікова

*Житлово-комунальний технікум
Харківської національної академії міського господарства
вул. Шевченко, 233-а, 61233 Харків, Україна*

Розглянуто питання формування ціннісних орієнтацій у студенток. Значну увагу приділено гендерним відмінностям цього процесу, визначено шляхи його поліпшення. Виокремлено певні етапи такої роботи і запропоновано конкретні засоби її реалізації.

Ключові слова: студентки, ціннісні орієнтації, гендерні відмінності, особистість, вплив викладача, професійна діяльність.

В умовах поглиблення процесів глобалізації, модернізації та інформатизації українського суспільства особливої актуальності набувають питання формування ціннісних орієнтацій сучасної молоді. Особливу увагу слід звернути на студентство як авангард майбутніх керівників у різних галузях професійної діяльності. Згідно із сучасними вимогами до майбутніх фахівців метою професійної підготовки стає не тільки забезпечення високого рівня професійної компетенції, але й загальногуманістичної спрямованості особистості, тобто формування у неї чітких установок. Це можливе тоді, коли особистість добре усвідомлює своє місце і роль у суспільстві, відчуває гідне ставлення оточуючих до себе, коли в неї розвинене відчуття самовпевненості й прагнення до самовдосконалення. Тому серед актуальних питань професійної підготовки одне з важливих місць посідає питання формування ціннісних орієнтацій студентської молоді. Сучасні науковці довели, що процес формування ціннісних орієнтацій у майбутніх фахівців відбувається успішніше у разі врахування гендерних відмінностей.

Ми ставили за мету визначити сутність ціннісних орієнтацій особистості, висвітлити їх специфіку у студенток вищих навчальних закладів, визначити ефективні шляхи їх формування засобами позааудиторної діяльності, розкрити корекційно-керівну роль викладача у цьому процесі.

Зазначимо, що у науковій літературі автори по-різному визначають поняття “ціннісних орієнтацій”. Значна кількість науковців (А. Юнусов, Х. Шайхова, В. Тугарінов та інші) зводять це поняття насамперед до сукупності установок на ті чи інші соціальні цінності й життєві цілеспрямованості особистості. На думку С. Аваліані, ціннісні орієнтації

зумовлені існуванням ідеалу, що перебуває поза нашою свідомістю [1, с. 32]. І. Мартинюк репрезентує ціннісні орієнтації як індивідуальне ставлення до матеріальних, соціальних і духовних благ, а також як компонент структури особистості, який спрямовує її помисли та відчуття у процесі соціалізації [4, с.18]. А. Здравомислов розглядає ціннісні орієнтації як елемент саморегуляції особистості, котрі не тільки регламентують засоби раціональної поведінки, але й впливають на структуру свідомості, спрямовують волю, пам'ять, інтелектуальний розвиток [3, с. 202]. М. Яніцький розглядає ціннісні орієнтації особистості як динамічну систему і визначає її як психологічне утворення, яке наявне у структурі особистості й регулює реалізацію потреб людини в соціумі [8, с. 26–29]. А. Похресник та Н. Чибісова вважають, що ціннісні орієнтації забезпечують спрямованість процесу соціалізації [7]. За словами К. Ахіярова та А. Адмірова, вони є психологічним регулятором ставлення особистості до себе та інших членів соціуму.

Беручи до уваги ідеї Л. Виготського, А. Бузгаліна, М. Хайдегера, Н. Чибісової, зазначимо, що саме освіта покликана створювати відповідні умови для формування ціннісних орієнтацій особистості, а викладач відігравати в ньому особливу регуляторну роль. Процес опанування молодими людьми соціальними цінностями під час взаємодії з викладачем має водночас і суб'єкт-об'єктний, і суб'єкт-суб'єктний характер. Студент, з одного боку, є об'єктом педагогічного впливу, сприймаючи з боку викладача інформацію ціннісного плану, готові висновки, які випливають з життєвого досвіду викладача. З іншого, кожен індивід виборчо реагує на такий вплив, що зумовлює одержання різних результатів у його навчальній діяльності. Отже, механізм впливу зовнішніх чинників на індивідуальність, як зазначав свого часу С. Рубінштейн, реалізується через "сукупність його внутрішніх умов" [5].

Отже, можна стверджувати, що ціннісні орієнтації є регулятором активної життєвої позиції особистості, шляхів досягнення нею мети, результатом засвоєння цінностей для задоволення своїх потреб, спрямованість її до самовдосконалення.

Формування ціннісних орієнтацій особистості жінки значною мірою зумовлене певними моральними, історично-етнічними та правовими нормами, які домінують у суспільстві на кожному конкретному етапі його розвитку. Зокрема, науковці висвітлили, що класична суб'єкт-об'єктна модель навчання, яка панувала тривалий час у навчальних закладах, призводила до оновлення патріархальної схеми соціальних відносин, зокрема цінностей. Маємо на увазі домінуючий в суспільстві сексизм, тобто упереджене ставлення і дискримінуючу поведінку представників однієї статі по щодо іншої статі, яке виражається в нав'язуванні ідеї підкорення [2, с.52].

Відпрацьована століттями у свідомості представників кожної статі асиметрія гендерних стереотипів суттєво впливає на цілеспрямованість та визначення пріоритетних шляхів самореалізації особистості жінки. Виявлення такої асиметрії призводить до заниження соціального статусу жінки. Це певним чином відображається на її самооцінці, а інколи призводить до розвитку в неї комплексу неповноцінності, збитковості, що інколи може стати причиною деяких психічних захворювань у жінок, зокрема різних фобій.

Висвітлюючи гендерні відмінності під час формування ціннісних орієнтацій молодих людей, доцільно спочатку визначити сутність поняття “гендер”. У науковій літературі поняття гендер (англ. *gender* – стать, рід) акумулює не тільки біологічні, але і соціально-психологічні відмінності, визначаючи узагальнені норми поведінки представників різної статі. Як виявив аналіз наукових джерел, до 70-х років ХХ століття науковці замість цього терміна зазвичай використовували поняття *стать*, яке вказувало на суто біологічні відмінності між чоловіками і жінками. Лише наприкінці 1970-х американський психоаналітик Роберт Столлер одним із перших використав поняття “гендер” саме у розумінні соціальної статі, віддавши перевагу соціальній складовій над біологічною. На початку 1990-х відбулося подальше відокремлення понять “стать” та “гендер”, що стало поштовхом для розвитку нового напрямку досліджень – гендерних.

Різні аспекти гендерної проблематики досліджували К. Абульханова-Славська, Є. Балабанова, О. Вороніна, Т. Говорун, Т. Гурко, Т. Журженко, Д. Ісаєв, В. Ільїн, І. Кон, Б. Паригін, Г. Сіласте, В. Суковата, Н. Чухим, Ш. Берн, Г. Оллпорт, А. Маслоу, К. Роджерс, Т. Парсонс та ін. У педагогічній літературі також розпочалося дослідження окремих гендерних питань, які виникають у процесі виховання та навчання (Г. Зайцева, Л. Столярчук, Т. Хаптанова, Н. Самарець, Н. Желябіна, К. Корсак, О. Кікінеджи та ін.). Однак проблему гендерних відмінностей у процесі формування ціннісних орієнтацій студенток у науковій літературі не досліджували.

Зазначимо, що в сучасній соціально-політичній трансформації суспільства відбувається зміна певних соціокультурних стереотипів і гендерної ролі жінки (О. Мірошніченко, Є. Балабанова). На думку Г. Тьмкіної і Г. Роткірх, на цьому етапі формуються “нові контракти”, які регламентують появу нових “двокар’єрних моделей”, коли жінка поєднує і сімейно-побутові, і суспільно-професійні обов’язки. О. Мірошніченко зауважує, що такі зміни відображаються у системі ціннісних орієнтацій жінки, її мотиваційній сфері. Розширення сфери можливостей для жіночої самореалізації вимагає мобільності у її самовизначеності, психологічної підготовленості до такого процесу.

Отже, суттєвим чинником розвитку особистості жінки та формування у неї системи ціннісних орієнтацій є соціальне оточення, зокрема вищий навчальний заклад, у якому вона навчається, а також спеціально організований виховний вплив з боку викладача.

Оскільки виховна робота здійснюється і у позааудиторній час, то, на наш погляд, доцільно проводити заходи, які б спрямовували формування системи ціннісних орієнтацій як невід'ємної складової сучасного фахівця. Аналіз виконаної експериментально-дослідної роботи виявив, що успішне формування ціннісних орієнтацій студенток відбувається у разі послідовного дотримання певних етапів.

Ми керувалися ідеєю, що на будь-якому етапі формування ціннісних орієнтацій у студенток не можна ігнорувати гендерний аспект і базуватися на "гендерно-нейтральній моделі". Справді, на засвоєння цінностей та норм навколишнього соціуму суттєво впливає й ставлення оточуючих до особистості, тобто її соціальний статус, а також емоційна оцінка власного ставлення до інших людей.

На першому етапі викладач ретельно вивчав психологічні особливості кожної студентки, здобутки її життєвого досвіду, специфіку індивідуальних ціннісних уявлень, які є "будівельним матеріалом" для подальшого формування у студенток ціннісних орієнтацій і на цій основі складав цілісне уявлення про кожну із студенток. На початковому етапі, як зазначає Н. Чибісова, треба спровокувати особистість "заглянути в себе і виробити мотивацію". На цьому етапі роботи ми використовували такі педагогічні засоби: психологічне тестування, написання характеристик один на одного, спостереження та ін.

На другому етапі було проведено роз'яснювальну роботу щодо місця гендерних стереотипів, власних життєвих пріоритетів, конкретизовано вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців. Толерантне спілкування розглядали як особливий компонент і двигун демократизації педагогічної взаємодії. На цьому етапі роботи для спілкування було організовано "круглі столи", диспути з гендерної тематики, вечори відпочинку, проводили ділові й рольові ігри тощо. Зауважимо, що приділяли увагу також й організації індивідуальної роботи зі студентками, які мають занижену самооцінку.

На третьому етапі відбувалося подальше формування переконань, ідеалів, поповнення соціального досвіду студенток з урахуванням гендерних відмінностей. Було забезпечене психологічно обґрунтоване керівництво засвоєнням соціального досвіду і коригування помилкових ціннісних орієнтацій, формування професійних орієнтацій. На цьому етапі для формування у студенток адекватного сприйняття світу і власних можливостей самореалізації вивчали шляхи досягнення мети на прикладах

життєдіяльності історичних осіб та успішних бізнес-леді. Впровадження механізмів інтерналізації ціннісних орієнтацій під час цього етапу відбувалося за допомогою використання тренінгів, які давали змогу дівчатам позбавитися шкідливих комплексів, пов'язаних з гендерними особливостями.

Реалізація четвертого етапу була спрямована на забезпечення систематизації професійних ціннісних орієнтацій. Таку роботу здійснювали шляхом залучення студенток до діяльності в творчо-комунікаційних об'єднаннях (гуртках, клубах, молодіжних центрах, організації самоврядування), які сприяли удосконаленню професійних настанов і особистих цінностей, орієнтації на самореалізацію.

Головну роль у процесі формування ціннісних орієнтацій студентки, зазначимо, відіграє особистість викладача як провідника до світла майбутнього успіху. Без сумніву, така діяльність вимагає від викладача певних зусиль і відповідних особистісних характеристик.

Ми провели анкетування студенток з метою оцінювання ними роботи викладачів і визначення в ній позитивних і негативних моментів. Проаналізувавши результати проведеного опитування, було з'ясовано, що серед найважливіших рис, які повинні бути притаманні викладачеві, були названі професіоналізм, справедливість, демократичність, доброзичливість. Чимало респонденток відзначили наявність у викладачів доброзичливості, професіоналізму, поваги до студентів, взаєморозуміння, відчуття гумору, турботливості. Цікавим був той факт, що найбільш високо студентки оцінили роботу молодих викладачів. Майже всі опитані студентки ототожнюють власне ставлення до викладача із ставленням до дисципліни, яку він викладає. А це, відповідно, впливає на успішність засвоєння навчального матеріалу. Залежність між ставленням викладача і ставленням до нього студенток не було виявлено. Проте деякі студентки відзначили, що ставлення до них викладачів-чоловіків інколи більш доброзичливе, ніж викладачів-жінок. Саме викладачі, як виявило опитування, виявляють неосвідченість у гендерних питаннях. Часто викладач підсвідомо формує традиційні установки нерівностей між представниками різної статі.

Отже, успішність навчально-виховного процесу, зокрема формування ціннісних орієнтацій, значною мірою зумовлена впливом особистості викладача, рівнем його педагогічної майстерності, його обізнаністю в гендерних питаннях.

Необхідно шукати шляхи формування ціннісних орієнтацій, які забезпечували б всебічний розвиток активної, творчої й усвідомленої особистості кожної студентки. Вважаємо, що сформована система ціннісних орієнтацій на принципах гендерної рівності надасть студенткам можливість оптимально визначити вектор самовдосконалення, самовизначення у

різноманітних ситуаціях професійної діяльності й усвідомити відповідальність за власні рішення.

1. *Авалиани С. Ш.* Природа знания и ценности. Тбилиси, 1989.
2. *Берн Ш.* Гендерная психология. СПб., 2002.
3. *Здравомыслов А. Г.* Потребности, интересы, ценности. М., 1986.
4. *Мартынюк И. О.* Жизненные цели личности: Понятие, структура, механизмы формирования. К., 1990.
5. *Рубинштейн С. Л.* О мышлении и путях его развития. М., 1958.
6. *Титаренко Л. Г.* Ценностный мир современного белорусского общества: гендерный аспект. Минск, 2004.
7. *Чибісова Н. Г.* Вищий навчальний заклад як середовище формування цінностей студентської молоді в соціокультурних умовах сучасної України: Монографія. Х., 2004.
8. *Яницкий М. С.* Ценностные ориентации личности как динамическая система. Кемерово, 2000.

CONSIDERING THE SPECIFICITY OF STUDENT FEMALES' VALUE DISPOSITIONS DEVELOPMENT

Julia Sytnikova

*Housing and Communal Technical School,
National Academy Municipal Services of Kharkiv
Shevchenko Str., 233-a, UA-61233 Kharkiv, Ukraine*

The article considers the issues regarding the student females' value dispositions development. The focus is laid on the gender differences in this process, and the trends of its improvement. The phases of this process and the means of its successful realization are defined.

Key words: student females, value dispositions, gender differences, personality, higher school instructor influence, professional activity.

Стаття надійшла до редколегії 11.10.2005
Прийнята до друку 22.05.2006